

Huber Péter: A Kelemen levél újra értékelve.

Nyolc évig meg voltam róla győződve, hogy a Kelemen levelet az első évszázad utolsó éveiben írták és a magam részéről 97-be valószínűsítettem azt.

De miután több év kihagyással újra meglátogattam a depositum.hu honlapot megakadt a szemem a Római Kelemen című bejegyzésen s pontosan azon ahogyan azt bizonyítja, hogy a levél sokkal korábbi keltezésű kell legyen.

(lásd.: <https://www.depositum.hu/evangeliumok/evangeliumok11.html#v204>)

Érvei meggyőzőek voltak, számomra legalábbis.

A fő érv a levél 41.2 része:

„Mert nem mindenütt lehetett felajánlani, testvéreim, a fogadalmi áldozatot, a könyörgést, a bűnökért bemutatott, a tisztulás áldozatát, csupán csak Jeruzsálemben, és ott sem minden helyen lehetett felajánlani, hanem csak a templom előtti áldozati oltáron, azután hogy a főpap és a fentebb említett istentiszteleti szolgák előzőleg gondosan megvizsgálták a felajánlásra kerülő adományt.”

Ez a Ladocsi Gáspár-féle fordítás téves az igeidők tekintetében, mert eredetiben minden jelen idejű.

A fenti honlap ezen állítását magam is leellenőriztem.

[Hasonló esetben botlottam Euszebiosz Egyháztörténetének Baán István-féle fordításában pontosan a 3.39.4 -ben ahol a második felében szintén tévesen múlt időt használ.]

Ha viszont mindent jelen időben értelmezünk akkor a fenti idézet bizonyítja, hogy a levél írása a jeruzsálemi templom 70-ben történt lerombolása előtt kellett íródjon.

Abban is egyet tudok érteni a fenti honlap szerzőjével, hogy a levél 1.1 részének

„A bennünket érő, és egymást követő váratlanul jött nehézségek és zavarok miatt”

kijelentése tökéletesen ráillhet a 69-es esztendőre

(lásd.: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_n%C3%A9gy_cs%C3%A1sz%C3%A1r_%C3%A9ve)

Így a levelet valószínűleg 69 végén vagy 70 elején írhatták.

A levél tartalma nem utal a szerzősége, s más történelmi bizonyíték sem áll rendelkezésünkre, mely igazolná, hogy Római Szent Kelemen (?~101) írta volna azt.

Szeretném első sorban a levél korai (preniceai) említéseit majd a hagyományozását megvizsgálni.

A levél legelső általunk ismert említése Korintusi Szent Dionüsziosz kb. 165-175 közt a Római Gyülekezethez írt levelében található. Ez a levél nem maradt ránk, így csak Euszebiosz idézetére támaszkodhatunk:

„Ma megünnepeltük tehát az Úr szent napját, melynek folyamán felolvastuk leveleteket; mindig meg fogjuk őrizni, hogy felolvasva emlékeztessen bennünket, amit az első levél is, amit Kelemen írt nekünk.” (EE 4.23.11)

Szintén 165-175 közt Hégészipposz (~110~180) "Visszaemlékezések" (Hüpomneumata) című írásában említi a levelet. Az 5 kötetes történelmi mű sajnos nem maradt fenn, így szintén csak Euszebiosz közvetítésével ismerjük, de mert a számunkra fontos részt csak említi, de nem idézi ezért majd nála visszatérünk rá.

Kb. 180-ban Iréneusz (?~202) így emlékszik meg:

„Kelemen idejében nem kis széthúzás esett meg a korinthusi testvérek között, a római gyülekezet a legerőteljesebb levelet küldte a Korinthusiaknak, békességre buzdítva őket, megújítva hitüket, és azt a hagyományt jelentette ki nekik, amelyet az is nem sokkal azelőtt kapott az apostoloktól,” (IE 3.3.3)

Alexandriai Kelemen (~150~215) 198-203 közt írt „Szőnyegek“ (Stromateis) című írásában több helyen is idézi. (1.7.38.8, 4.17.105.1-4.18.111.4, 6.8.65.3)

Órigenész Adamantiosz (~184~254) „Az alapelvekről“ című írásában (2.3.6) idézi.

Kaiszareiai Euszebiosz (~263~339) „Egyháztörténelmében“ többször is említi a levelet. (EE 3.16, 3.38.1, 4.22.1, 4,23,11, 5.6.1, 6.13.6)

A legelső s egyben legrészletesebbet idézem:

„Kelemen leveléről

Neki tulajdonítanak egy terjedelmes és csodálatos, hiteles levelet. Ezt Kelemen fogalmazta meg a római egyház nevében, és a korintusi egyházhoz intézte, amikor Korintusban vizsály tört ki. Tudomásunk van róla, hogy ezt a legtöbb egyházban is nyilvánosan felolvasták a közösségi összejöveteleken, és ma is ezt teszik. Arról pedig, hogy a nevezett időben valóban vizsály volt a korintusi egyház kebelén belül, megbízhatóan tanúskodik Hégészipposz.“ (EE 3.16)

A levél ógörög szövege az 5. sz.-i Alexandriai kódexben, illetve a Codex Hierosolymitanus (1056)-ban maradt ránk. A feltehetően 2. sz.-i latin fordítás egy 11. sz.-i kéziratban, egy szír fordítás pedig egy 1170-beli másolatban maradt ránk.

Írásom címében az újraértékelést emeltem ki, mely nem csak a levél súlyának növekedésére vonatkozik, de újra kell értékelnem a kereszténység történetének sötét korszakát is. „A sötét kezdet.“ című írásomban foglalom össze és részletezem a sötét korszak (30-180) ránk maradt hitelképes forrásait. E korszak szemléletében a 97-es keltezése a levélnek egy majdnem a középpontba eső kiegyensúlyozó funkciót töltött be. A majdnem 30 évvel korábbi keltezés viszont egy 110 éves „fekete lyukat” eredményez, s bár Papiasz „Az Úr mondásainak magyarázata“ és Hégészipposz „Visszaemlékezései“ sajnos elveszett művei ezt enyhítenék, de tény, hogy a kereszténység fővárosának is számítható Rómából ez idő alatt nem maradt ránk érdemleges írásos emlék.

A harminc évvel előrehozott keltezés viszont növeli a levél szemtanúi hitelességét, és kevesebb mint tíz év távlatból tanúskodik az alábbi négy pontba foglalt eseményekről.

Egyben ez a levél a legrégebbi nem kanonikus de messzemenően hiteles keresztény iromány.

Pál hispániai (spanyol) útja.

Pál Róma-beliekhez írt levelében (~55) említi, hogy Hispániába szeretne menni.

„Ha Hispániába megyek, elmegyek ti hozzátok. Mert remélem, hogy átutazóban meglátlak titeket, és ti elkísértek oda, ha előbb részben beteljesedem veletek.” (Róm. 15:24)

„Ezt azért ha majd elvégezem, és nékik e gyümölcsöt átadom, elmegyek közöttetek által Hispániába.” (Róm. 15:28)

Ha egyáltalán akkor erre a római szobafogság vége (62) és mártírhalála (64-67) közt kellet sor kerüljön.

A levél azt sejteti, hogy ez megtörtént, de részleteket nem ad:

„Így jutott el nyugat határához” (5.6)

Száz évvel később a „Muratori töredék“ (~170) erről így ír:

„Az apostolok mindegyikének cselekedetei egy könyvben íratlak meg. Lukács a kiváló Teofilnak címezte azokat az eseményeket, amelyek az ő jelenlétében történtek; ezt világosan kifejezésre juttatja azzal, hogy nem beszél sem Péter szenvedéséről, sem Pálnak a Városból Spanyolországba való utazásáról.”

[Ludovico Antonio Muratori (1672. október 21. – 1750. január 23.) a milánói Biblioteca Ambrosiana könyvtárában, egy kódex lapjai között találta meg. (A 675-750 közt írt latin kódex a Bobbio-i Szent Columbán apátságából 1606-ban került Milánóba.) Majd 1740-ben nyomtatásban adta közre. A lap latin nyelven íródott, de valószínűsíthető, hogy görögből fordították. Az írást, I Piusz pápát (140/42-155), a közelmúltba helyező mondata „De Hermász írta a Pásztort nemrégiben, Róma városában, napjainkban komponálta, míg testvére, Pius püspök Róma városának [püspöki] székhelyét foglalta el.” (<https://www.magyar-teologia.hu/muratori-toredek/>) miatt datálják e korai időpontra.]

A fenti idézetet szintén a [depositum.hu](https://www.depositum.hu) honlapjáról kellet vegyem (<https://www.depositum.hu/evangeliumok/evangeliumok02.html>), mert az általam elérhető két magyar fordítás téves.

„Az összes apostolok tettei pedig egyetlen könyvben vannak leírva. Lukács kedves Theophilusnak foglalja össze, mivel az ő jelenlétében történtek mindezek a dolgok, ahogyan Péter távoli haláláról nyilvánvalóan kijelentést tesz, és az utazó Pálnak a városból (azaz Rómából) Hispániába való utazásáról is.” (<http://churchofgod.hu/content.php?act=muratori-toredek>) illetve

„Az összes apostol cselekedeteit azonban egy könyvben írták meg. Lukács röviden leírta a legkiválóbb Theophilus bizonyos dolgait, amelyek az ő jelenlétében történtek, mivel nyilvánvalóan Péter halálát és Pál Városból való távozását is összefüggésbe hozza. Hispániába tartott.” (<https://www.magyar-teologia.hu/muratori-toredek/>)

Idézek még 3 német és 2 angol fordítást (mely nyelveket beszélem), melyek a [depositum.hu](https://www.depositum.hu) fordításának helyességét igazolják.

„Die Taten aller Apostel jedoch wurden in einem einzigen Buch niedergeschrieben. Lukas fasst

für „den hochverehrten Theophilus“ zusammen, was in seiner (eigenen) Anwesenheit im einzelnen geschehen ist, wie er das auch durch das **Weglassen** des Martyrium des Petrus ersichtlich klar macht, sowie auch (durch das Weglassen) der Abreise des Paulus, der sich von der Stadt nach Spanien begab.“ (<https://phaidra.univie.ac.at/download/o:1347929>)

„Die Taten aller Apostel aber sind in einem Buche beschrieben. Lukas faßt für den »besten Theophilus« zusammen, was in seiner Gegenwart im einzelnen geschehen, wie er es ja auch deutlich dort, indem er nicht nur das Martyrium des Petrus, sondern auch die Reise des Paulus von Rom nach Spanien **wegläßt**.“
(<https://www.uni-due.de/~gev020/courses/course-stuff/canonmuratorium.htm> a link már nem él de a <http://prenicea.net/doc2/29954-de-01.pdf> annak pdf nyomatása.)

„Aber die Taten aller Apostel sind in einem Buch aufgeschrieben worden. Lukas fasste für den »besten Theophilus« zusammen, was in seiner Gegenwart im einzelnen geschah, was er zum Beispiel durch das **Auslassen** der Passion des Petrus unverkennbar aufzeigt. Aber auch [durch Auslassen] des Aufbruchs des Paulus, der sich von der Stadt [Rom] nach Spanien auf den Weg machte.“
(<https://auslegungssache.at/uebersetzungen/der-canon-muratorium-das-muratorische-fragment/>)

„Moreover, the acts of all the apostles were written in one book. For 'most excellent Theophilus' Luke compiled the individual events that took place in his presence) as he plainly shows by **omitting** the martyrdom of Peter as well as the departure of Paul from the city [of Rome] when he journeyed to Spain.“ (<http://www.bible-researcher.com/muratorium.html>)

„Moreover, the Acts of all the Apostles are comprised by Luke in one book, and addressed to the most excellent Theophilus, because these different events took place when he was present himself; and he shows this clearly-i.e., that the principle on which he wrote was, to give only what fell under his own notice-by the **omission** of the passion of Peter, and also of the journey of Paul, when he went from the city-Rome-to Spain.“ (<https://www.earlychristianwritings.com/text/muratorium.html>)

A preniceai korból (325 előtt), így Euszebiosz Egyháztörténetében sem találunk egyetlen írásos említést sem, a spanyol útról.

A postniceai korból három szerzőt említek:

Jeruzsálemi Szent Kürillosz (Cirill) (~313-387) 348-350 közti 24 katekézisébe, pontosabban a 17.26-ban említi a spanyol utat. Mivel magyar fordítás nem áll rendelkezésemre, a német meg angol fordítás viszont enyhén eltér így mindkettőt szabadon magyarra fordítom:

Az angol (Catechetical Lectures): „ ... aki Jeruzsálemtől, még Illíriumig teljes mértékben hirdette az evangéliumot, még a császári Rómát is oktatta, és prédikációjának komolyságát Spanyolországig vitte, ...“

A német (Katechesen an die Täuflinge): „Jeruzsálemtől Illíriumig beteljesítette az evangélium hirdetését tanította a császárvárost, és magát Spanyolországot téríteni szándékozta.“

Megfigyelhető a német fordítás feltételes módja az angollal ellentétben.

Aranyszájú Szent János (344/47-407) a 10. Homilia Pál apostolnak Timótheushoz írt második leveléhez (3.20) -ban így fogalmaz:

Angol fordítás: „Mert miután Rómában volt, visszatért Spanyolországba, de hogy visszajött-e onnan ezekre a részekre, nem tudjuk.“

Német fordítás: „(Első) Római tartózkodása után ugyanis Spanyolországba utazott; hogy onnan megint azon helyekre jött nem tudjuk.“

Érdekes az angol fordítás „visszatért” igéje!

Végül Szent Jeromos (347-419/20) Kommentár Ámós próféta könyvének 5. fejezetéhezben írja:

„Míg Szent Pál Spanyolországban volt, egyik óceántól a másikig ment” (csak angol fordítás áll rendelkezésemre)

Nem szeretném e fejezetet úgy befejezni, hogy ne említsem „Az apostolok cselekedeteinek elveszett fejezetét” pontosabban a 29. fejezetét, mely ha valódi volna a spanyol út vitathatatlan bizonyítéka lenne, de azon túl, hogy ellentmondásba kerülne a Muratori töredékkel a magam részéről nem más mint egy modern kori hamisítvány.

A „Sonnini kézirat” ként is ismert irományt állítólag Charles-Nicolas-Sigisbert Sonnini de Manoncourt (1751-1812) francia természettudós, akinek annak ógörög eredetijét Isztambulban Abdoul Achmet szultán mutatta meg, fordította le. Az írást Sir John Newport (1756–1843) könyvtárában fedezték fel Sonnini „Voyage en Grèce et en Turquie” angol fordításában, s 1871-ben Londonban hozták nyilvánosságra.

Mivel az „eredeti” ógörög szöveget, sem azelőtt, sem utána senki sem látta, a kézirat hitelessége konvergál a nullához!

A Nero-i keresztény üldözés.

Alig ötéves távlatával a levél a legelső hiteles írásos bizonyítéka e szörnyűségnek.

„Ezekhez, a valóban Istennek tetsző módon élő férfiakhoz kapcsolódott a választottaknak oly nagy sokasága, akik a lázongások folytán annyi kint és gyötrelmet szenvedtek el, és ezzel igen szép példaképként állnak előttünk. 2. A lázongások miatt szenvedtek üldöztetést azok az asszonyok, akik danaidák és dirkék módjára borzalmas és gyalázatos kínzásokat szenvedtek, így futották meg a hit győzedelmes versenypályáját; és ők, kik testükben gyengék voltak, nemes jutalmat nyertek. 3. A lázongások idegenítették el az asszonyokat férjeiktől, és így idegenné lett számukra atyánknak, Ádámnak mondása: „Ez most már csont a csontomból, hús a húsbomból” (Ter 2,23). 4. A lázongás és a viszálykodás nagy városokat forgatott fel, hatalmas népeket irtott ki gyökerestül.” (6.1-4)

A legrégebbi nem keresztény emlékek majd fél évszázaddal későbbiek:

Publius Cornelius Tacitus (~56~120) Évkönyvek [Annales] (~116) (XV.44)

"De sem emberi segítségre, sem a princeps ajándékainak vagy az istenek engesztelésének hatására nem akart eltávozni az a gyalázatos hiedelem, hogy parancsra tört ki a tűzvész. Ezért a híresztelés elhallgattatása végett Nero másokat tett meg bűnösnek, és a legválogatottabb büntetésekkel sújtotta azokat, akiket a sokaság bűneik miatt gyűlölt és Christianusoknak nevezett. Christust, akitől ez a név származik, Tiberius uralkodása alatt Pontius Pilatus procurator kivégeztette, de az egyelőre elfojtott vészes babonáság újból előtört, nemcsak Iudaeában, e mételyszülőházájában, hanem a városban is, ahová mindenünnen mindenzörnyű és szégyenletes dolog összefolyik, s hívekre talál. Így hát először azokat fogdosták össze, akik ezt megvallották, majd az ő vallomásuk alapján hatalmas sokaságra nem is annyira a gyújtogatás vádját, mint inkább az emberi nem gyűlöletét bizonyították rá. És kivégzésüket még csúfsággal is tetézték, hogy vadállatok bőrébe burkoltan kutyák marcangolásától pusztuljanak, vagy keresztre feszítve, és mikor bealkonyodott, meggyújtva éjszakai világitásul lángoljanak. Nero a kertjeit ajánlotta fel e látványosság céljába, és cirkuszi játékokat rendezett, amelyen kocsisruhában a nép közé vegyült, vagy kocsira szállott. Ebből, bár bűnösök voltak és a legsúlyosabb büntetést is megérdemelték, számalom támadt, mivel nem a közjó érdekében, hanem egy ember kegyetlensége miatt kellett pusztulniuk.."

Caius Suetonius Tranquillus (~69~160) Császáréletrajzok [De Vita Caesarum] (~121) (VI.16)

[Nero:] "Halálbüntetést szabott a keresztényekre, erre a káros, új babonának hódoló népségre:"

Tertullianus (~160~225) „Védőbeszéd (Apologeticus)“ (~197)

“Nézzétek meg történelmeteket, s megtudjátok, hogy Nero volt az első ki császári karddal a keresztény szektára támadt mely ekkor főleg Rómában fejlődésnek indult.” (5.3) (angol s németből szabadon)

Péter és Pál mártírhalála

Péter és Pál mártírhalálának legrégebbi s egyben egyetlen hiteles tanúsítója.

„4. Péter, aki az igazságtalan lázongás miatt nem egy és nem kettő, hanem számtalan szenvedést tűrt, ilyenképpen szenvedte el a vértanúhalált, és jutott a dicsőség megérdemelt helyére. 5. A lázongás és a viszálykodás következtében mutatta fel Pál is a türelmességben való győztes bajvívását. 6. Hét ízben kellett neki börtönt elviselni, menekült, megkövezték, hirdette az igét keleten és nyugaton, hitének nagy híre messzire elterjedt; az egész világon tanította az igazságot, így jutott el nyugat határához, majd a kormányzók előtt halt vértanúhalált; ilyenképpen hagyta el ő ezt a világot, és jutott a megszentelés helyére, így lett belőle a béketűrés legkiemelkedőbb mintaképe.” (5.4-6)

Korintusi Szent Dionüsziosz: „Levél a Római Gyülekezethez” (~165~175)

“Ekkora gondoskodásokkal összekötötték egymással a Péter és Pál által Rómában és Korintusban plántált ültetvényt. Mert hiszen amikor mindketten a mi Korintusunkban is elkezdtek az ültetést, hasonlóképpen tanítottak minket, ugyanígy Itáliában is ugyanakkor tanítottak és ugyanabban az időben haltak vértanúhalált.” (EE 2.25.8)

Római Szent Hippolütosz (~170~235) „A Tizenkét apostolról” című írásában:

„Néró Rómában fejfel lefele keresztre feszítette, ahogy azt maga kívánta, hogy így szenvedjen.” (angolból szabadon)

Tertullianus (~160~225) „Pergáló kifogás (De praescriptione haereticorum) “-ban írja:

„Ó, milyen boldog az az egyház, melyre a tanítás teljességét az apostolok vérükkel árasztották; ahol Péter az úrhoz vált hasonlóvá a szenvedésben; ahol Pál ugyanazzal a halálennel nyerte el a koszorút, mint bemejítő János;” (36.2)

Euszebiosz (~263~339) „Egyháztörténet (Historia Ecclesiastica)“ (~325) -ben írja:

„Így tehát ő volt az – miután Isten ellenségei közül a legelső helyet foglalta el – aki arra vetemedett, hogy kivégeztesse az apostolokat. Azt mondják tehát, hogy Pált uralkodása idején éppen Rómában fejezték le, ugyanúgy Pétert pedig keresztre feszítették, és a hír megerősíti az a tény, hogy Péter és Pál nevét máig is olvasni lehet az ottani sírokon.” (EE 2.25.5)

Kánoni írások tanúja.

A levél korai keltezésének legfontosabb hozadéka az lenne, ha az ateisták, és az őket betegesen túllicitáló teológusok azon fáradozásának, hogy a kánoni írások keletkezését lehető legkésőbbre kitolják, megfosztva ezzel a szemtanúi, így kiemeltebb hitelességüktől, szembemelve, ezen írások korai (70 előtti) keltezését igazolná.

Sajnos, ahogyan azt egy párhuzamosan írt, s még be nem fejezett írásomban: „Az Újszövetség kialakulása.”-ban részletezem az újtestamentumba később felvett írások ekkor még nem élveztek egy „szentírási“ tekintélyt ami azt eredményezte, hogy sem a másolásnál, sem idézésüknél, nem törekedtek a szó szerinti hitelességre, így a Kelemen levél is, vagy túl szabadon idéz, vagy a szövegváltozás volt jelentős, vagy például egy elveszett evangéliumot (például Máté héber nyelven írt ősvangéliuma) idéz.

Tulajdonképpen négy kánoni írás ismeretét sejteti a levél.

Egyet, a Pál apostolnak a korinthusbeliekhez írt első levelét meg is nevezi:

„Vegyétek csak kezetekbe a boldog Pál apostol levelét! 2. Mit írt ő tinéktek evangéliuma elején? 3. Nyilván a lélek indítására küldte hozzátok írását magával, Péterrel és Apollóonnal kapcsolatban, mivel már akkor is szakadás támadt közöttetek.” (47.1-3)

Tulajdonképpen e levél ismerete, mivel azt Pál kb. 54-ben írta nem meglepő, de bizonyítéka annak hogy a biztosan ismert írást is csak szabadon idézi a Kelemen levél.

„Szolgáljon most példának a saját testünk! A fej mit sem ér a lábak nélkül, de ugyanígy a lábak sem a fej nélkül: testünknek még a legkisebb részeire is szükségünk van (vö.: 1Kor 12,21), mert ezeknek mindegyike az egész test javára van, de mindannyian összetartanak, egynek vetik alá magukat, hogy az egész test boldoguljon.” (37.5)

„Nem mondhatja pedig a szem a kéznek: Nincs rád szükségem; vagy viszont a fej a lábaknak: Nem kelletek nékem.” (1Kor 12.21)

A második írás a zsidókhöz írt levél:

„Általa emeljük fel tekintetünket az eget magasságaiba, általa szemléljük Isten hibátlan és felséges színét, általa nyílnak meg szívünk szemei, általa a mi ostoba és elsötétült értelmünk most már a világosságban ragyog, általa akarta az uralkodónk, hogy megismerjük a halhatatlanság tudását, mivel Isten fönségének ragyogása ő, és annyival nagyobb az angyaloknál, amennyivel kiválóbb nevet örökölt” (36.2)

„A ki az ő dicsőségének visszatükröződése, és az ő valóságának képmása, a ki hatalma szavával fentartja a mindenséget, a ki minket bűneinktől megtisztítván, üle a Felsőnek jobbára a magasságban, Annyival kiválóbb lévén az angyaloknál, a mennyivel különb nevet örökölt azoknál.” (Zsid 1.3,4)

A harmadik Péter apostolnak közönséges első levele

„Az Isten ugyanis – mint ő mondja –, a kevélyeknek ellenáll, az alázatosnak pedig kegyelmét adja” (30.2)

„..., mert az Isten a kevélyeknek ellene áll, az alázatosaknak pedig kegyelmet ad.” (1Pét 5.5)

Jézus szavait, ezáltal valamely evangéliumot kétszer idézi:

„Jaj annak az embernek, jobb lett volna neki meg sem születni, ha egyet is választottjaim közül megbotránkoztat; jobb lett volna, ha malomkövet akasztott volna nyakába és a tengerbe vetették volna, mintsem hogy egy választottamat is megtévessze.” (46.8)

„A ki pedig megbotránkoztat egyet e kicsinyek közül, a kik én bennem hisznek, jobb annak, hogy malomkövet kössenek a nyakára, és a tenger mélységébe vessék.” (Mt 18.6)

„A ki pedig megbotránkoztat egyet ama kicsinyek közül, a kik én bennem hisznek, jobb annak, ha malomkövet kötnek a nyakára, és a tengerbe vetik.” (Mk 9.42)

„Jobb annak, ha egy malomkövet vetnek a nyakába, és ha a tengerbe vettetik, hogynem mint egyet e kicsinyek közül megbotránkoztasson.” (Lk 17.2)

A második:

„Legyetek irgalmasok, hogy tinéktek is irgalmazzanak, bocsássatok meg, hogy ti is bocsánatot nyerjete; ahogyan ti cselekedtek, úgy fognak majd veletek is tenni, ahogyan adtok, úgy adnak majd tinektek is, ahogyan ítélték, olyan ítéletben lesz részetek, ahogyan szolgáljátok mások javát, úgy fogják a tiéteket is, amilyen mértékkel mérték, olyannal mérnek vissza nektek is” (13.2)

„Boldogok, az irgalmasok: mert ők irgalmasságot nyernek.” (Mt 5.7)

„Mert ha megbocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, megbocsát néktek is a ti mennyei Atyátok. Ha pedig meg nem bocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, a ti mennyei Atyátok sem bocsátja meg a ti vétkeiteket.” (Mt 6.14-15)

(Las Vegas, 2023.12.31)

(Utolsó módosítás: 2023.12.31)

Rövidítések: EE = Euszebiosz: Egyháztörténete
IE = Iréneusz: Eretnekség Ellen